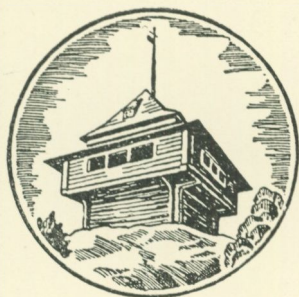

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1937**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1937

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

*Årsbokens omslagssidor med motiv från Älvrosgården
och Högloftet på Skansen äro utförda efter
fotografier av Olof Ekberg.*

Tryckt i gravyrtryck hos

Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag, Stockholm 1937

VIKINGATIDSTRADITIONER I NORDISKA BONDEMÖBLER

TRE NYUPPTÄCKTA KISTOR I NORDISKA MUSEET

av Sigfrid Svensson

Under en resa 1907 i norra Uppland påträffade en av Nordiska museets tjänstemän i Mysslinge by en kista av mycket ålderdomlig konstruktion. Möbelen räddades ur sitt förnedringstillstånd — den användes i en bod som kalklår — och står nu utställd i museets Upplandsavdelning. I Fataburen 1909 presenterade Sune Ambrosiani sitt fynd och visade, att den enkelt ornerade Mysslingelåren hade en förnäm krets av nära anförvanter runt omkring i kontinentens museer. Han framhöll också, att den till sin konstruktion överensstämde med en rotekista från Edåsa i Västergötland med bladrankor och djurslingor härstammande från nordisk vikingatid. När två årtionden senare denna sistnämnda kistas ornamentik avbildades och behandlades av en annan forskare, Ewert Wrangel, gav detta anledning till att i Vätzlösa socken, några mil från Edåsa, upptäcktes en ny kista av samma slag. Kort därefter förvärvade Nordiska museet från Ekby socken i samma trakt ett tredje exemplar av denna västgötska syskonring av allmogekistor. Denna senare kista har tidigare icke varit publicerad, bild 1—5, 11—13.

På alla västgötakistorna har orneringen utförts på samma sätt. Med en rundad stickel har gjorts en konturteckning, som är så grund, att den skrafferade bakgrunden alltför väl behövs för att framhäva mönstren, jämför detalj av Ekbykistan bild 13. På alla tre kistorna förekommer ett mönster med trappstegspyramider, och både på Edåsa- och Ekbykistorna äro bildfälten åtskilda av

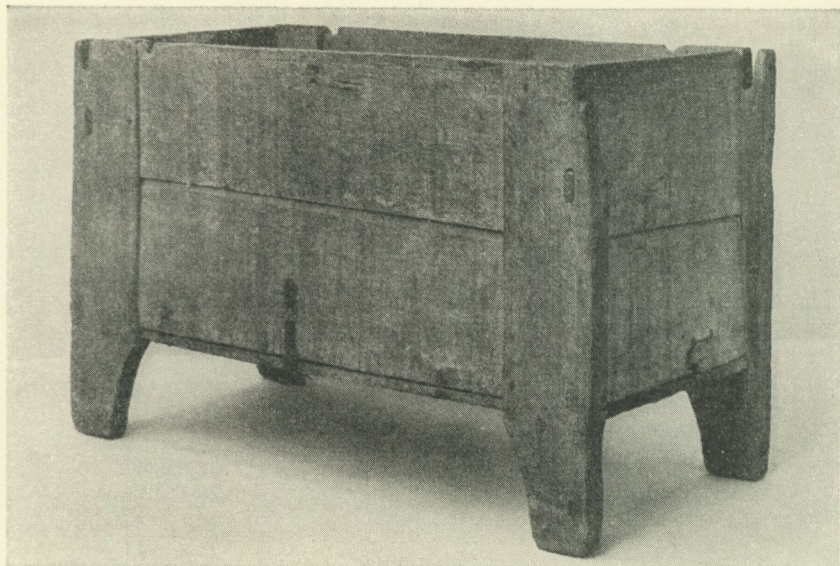

Bild 1. Kista från Nolgården, Ekby socken, Västergötland. Av ek. Nordiska museet 192,875.

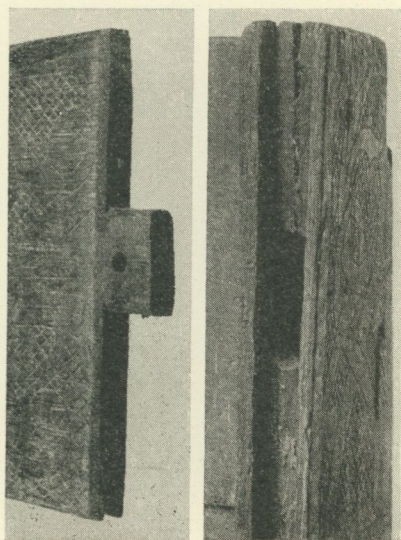

Bild 2—3. Detaljer av föregående. Framsidans övre bräda med tapp. Hörnstolpe med tapphål.

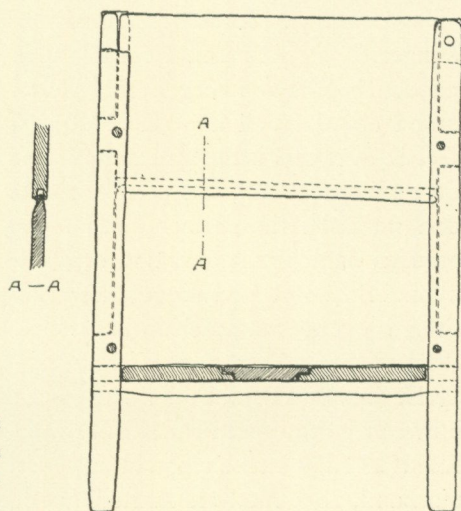
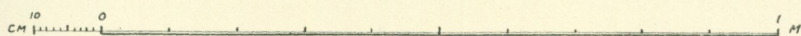
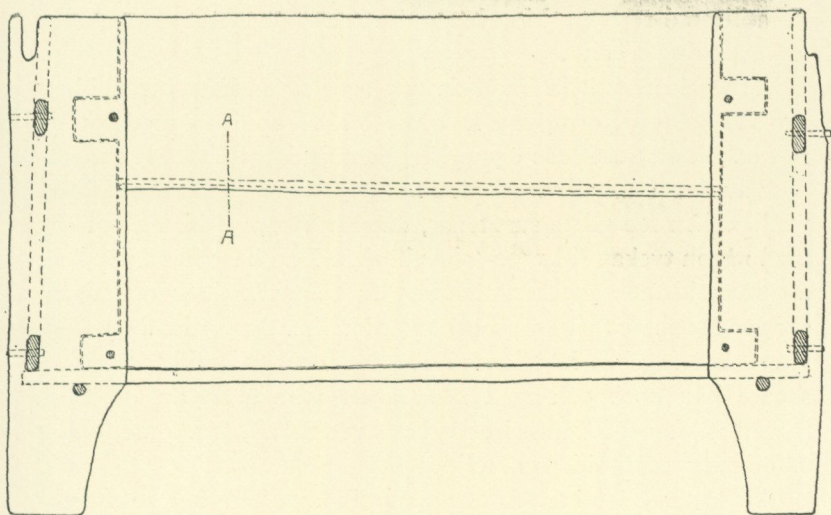

Bild 4—5. Ekbykistan, framsidan och ena gaveln. Dessa liksom uppsatsens övriga uppmåtningsritningar äro utförda av Hans Beskow.

en stiliserad repstav. Men härmed är också överensstämmelsen i utsmyckningen slut.

Vättlösakistans hela framsida upptages av en liggande dubbelhövdad S-formig orm, vars huvud avbildats uppifrån med spetsig nos och stora utstående ögon. Med hänvisning till att ett slingerdjur av denna art liksom löpknuten på kistans gavlar äro mycket vanliga på 1000-talets runstenar, daterar Wrangel kistan om ock med någon tvekan till 1100-talets början. Han har vidare påpekat, att Edåsakistans sammanställning av trapppyramider och drak-slingor återfinnes på en grupp ålderdomliga dopfuntar i bygden. Hans datering blir här densamma som för Vättlösakistan, vilken senare han dock och med rätta anser vara äldst av de båda (Ewert Wrangel i *Tidskrift för konstvetenskap*, årg. 1928, sid. 4 o. följ., årg. 1929, sid. 61 o. följ.).

Ekbykistans dominerande ornamentik är till sin karaktär vegetabil och den saknar helt och hållet de båda andra kistornas djurfigurer. Detta skulle kunna föranleda till slutsatsen, att denna kista utan vidare måste vara åtskilligt yngre än de båda andra, och att de nya romanska växtmotiven här definitivt segrat över den gamla nordiska djurvärlden. Men redan på 1000-talets början växte bladrankorna frodiga i sydsandinavisk ornamentik, och vi se också på Ekbykistan, huru de lämpat sin växt efter djurslingornas gamla rytm. I senare form möta vi denna ornamentik på den bekanta ullkorgen från Rättvik, som av Gustaf Ankarcrona omtalas och avbildas i *Rig* 1921. I ett stort arbete har Gerda Boëthius utförligt exemplifierat den nordiska bladslingans utveckling i metall, trä och sten under tidig medeltid (*Studier i den nordiska timmerbyggnadskonsten*, sid. 131 o. följ.). Här omtalas naturligtvis också en ofta avbildad plank från Vrigstads kyrka i Småland med slingor, som visa släktskap med Ekbykistans. Större överensstämmelser stå dock att finna på närmare håll.

På Kållandshalvön 5 mil rakt öster om Ekby ligger Skalunda kyrka, jämför kartan bild 15. Dess äldsta del utgöres av ett långhus, som är uppfört i småskiftigt murverk av finhuggen sandsten. Koret är en gråstensbyggnad av senare datum, men det har hammarband, som med all sannolikhet ha flyttats över från det ur-

sprungliga koret. Redan en gammal tradition förmäler, att kyrkan är den äldsta i häradet. De undersökningar som bl. a. Ernst Fischer företagit ge vid handen, att den på grund av murnings-sättet måste härröra från 1000-talets slut (Sveriges kyrkor, Väster-götland, band 1, sid. 161 o. följ.). Överensstämmelsen mellan Ekbykistans rankor och ornamentiken på hammarbanden i Skalunda, bild 6—7, är slående och vi ha fått en viss hållpunkt för de förras datering bakåt i tiden. Den ligger överraskande tidigt! Av en svårbestämdare tidskaraktär är mellanfältets mera enkla ornament på Ekbykistan. Även för dessa finna vi överens-stämmelser i Skalunda och de kunna också jämföras med bårdor-namentet på den norska flöjeln från Heggen, bild 9, liksom med ett hammarband från Hablingbo kyrka på Gotland, bild 10. Flöjeln har daterats till 1000-talets första hälft och hammarbandet till samma århundrade.

Ett av Ekbykistans ornament utgöres av en dubbel slinga. Det är ett motiv, som förekommer t. ex. på en kyrkdörr från Edåsa, daterbar till 1200-talets början, men också på en norsk selbåge från 1756, bild 25. Detta ställer oss inför dateringens nästa frågeställning: Var ligger den främre tidsgränsen för Ek-bykistans tillkomst? Hur länge ha de lantliga hantverkare, som bönderna använde för att pryda timret i kyrkorna och kistorna i hemmen, fortsatt att skära bladslingor av denna form? Bygde-konsten kan ju ibland vara utomordentligt konservativ. Bild 8 återger en detalj av en planka från Hagebyhöga kyrka nära Vad-stena, belägen på andra Vätterstranden mitt emot Vadsbo, bild 15. Här haka sig blad och slingor fast i varandra och göra överslag om stammen liksom i Ekby och Skalunda. På en annan bräda från samma kyrka avslutas rankan med ett drakhuvud i runstensstil (O. Janse, Medeltidsminnen från Östergötland, fig. 3 och 4). Av byggnadshistoriska skäl kan Hagebyhöga kyrka dateras till 1100-talets sista fjärdedel (Erik Lundberg i Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1927—28, sid. 53 o. följ.). På Skarastiftets s. k. liljestenar, d. v. s. gravstenar med bladrankor, finnes också en växtornamentik, som genom sin utpräglade karaktär av bygdekonst ger ett gott åskådningsmaterial

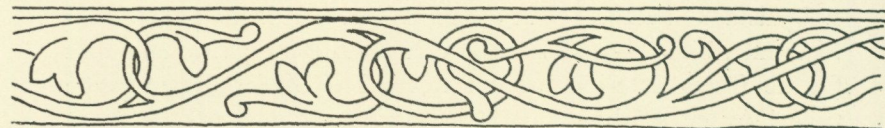
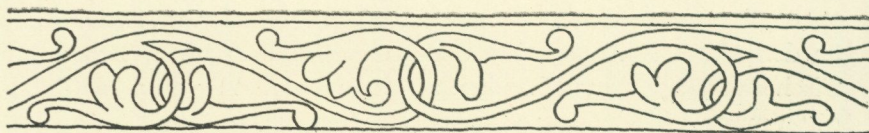

Bild 6. Hammarband i Skalunda kyrka, Västergötland. Efter teckning av A. Roland. Antikvarisk-topografiska arkivet.

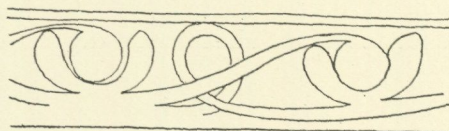

Bild 7. Ornament från föregående.

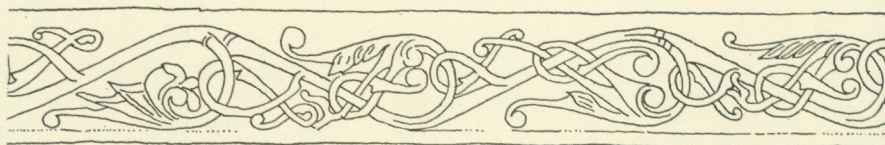

Bild 8. Bräda från Hagebyhöga kyrka, Östergötland. Statens historiska museum.

Bild 9. Kantornament på bronsflöjeln från Heggens kyrka, Buskerud, Norge. Efter A. W. Brögger i Norske oldfunn V.

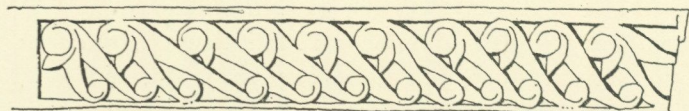

Bild 10. Hammarband från Hablingbo kyrka, Gotland. Jämför S. Ambrosiani, Gotländska kyrkoinventarier, sid. 65. Statens historiska museum.

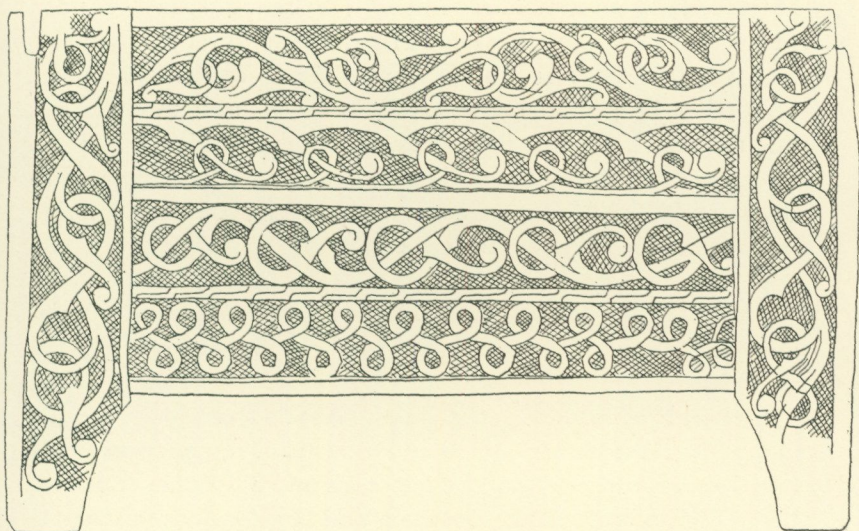

Bild 11. Ekbykistan, framsidan. Denna liksom de flesta av uppsatsens övriga ornamentritningar äro utförda av Gotthard Gustafsson.

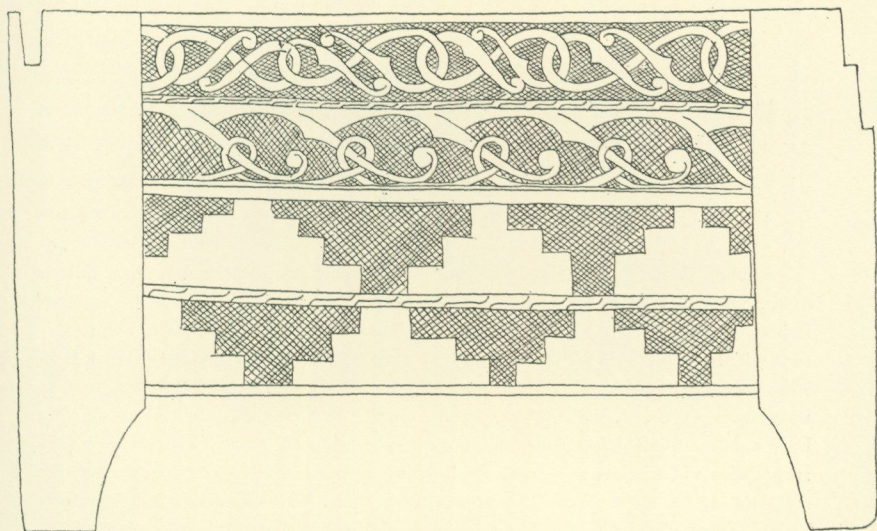

Bild 12. Ekbykistan, baksidan. Kistans gavlar äro oornerade.

för utvecklingens snabbhet. Innan Ekbykistans spänstiga unga rankor nått denna makliga fetma, bör ha förflutit en jämförelsevis lång växttid. Liljestenar av den form bild 16 återger dateras till 1200-talets början. Rankorna på Edåsakistan, som torde dateras till 1100-talets senare hälft, visa ett mellanstadium, bild 14. Även ornamentiken i Hagebyhöga har en yngre karaktär än Ekbykistans. Den främre gränsen för den sistnämndas datering skjutes alltså bakåt mot 1100-talets mitt.

Den å bild 17—21 återgivna kistan härrör troligen från Telemarken i Norge. Den är inget nyförvärv till Nordiska museet, men innebär en nyupptäckt så tillvida, att den tidigare legat söndertagen och undanlagd i ett av museets magasin.¹ Efter en mindre rekonstruktion står den nu utställd. Framsidans bildfält domineras av de två stora mot varandra stående hästarna. Redan den bekanta Hägebysten från Uppland, som daterats till 500-talet, visar hur tvenne hästar hetsas till strid av var sin pådrivare. I Osebergsfyndet ingår en bräda med en ristning, som antyder två hästar i strid, och i Norge har hästkampen ännu sent varit ett omtyckt folknöje. Telemarskistans hästar åskådliggöra troligen en dylik strid, men äro i varje fall icke några vanliga djur, ty då skulle inte deras svansar ha skjutit upp över ryggen med ett bladverk i toppen. Deras ristare har tydligen varit bunden av en tradition att avteckna djur på detta sätt. Redan den danska Jellingestenens "stora djur" från 900-talets slut lyfter över ryggen en svans som är tung av ett rikt bladverk, och samma djur har

¹ Fil. dr Sune Ambrosiani har fäst författarens uppmärksamhet på denna kista. Sedan Ambrosiani skrivit sin uppsats om Mysslingelåren upptäckte han kistdelarna i museets s. k. bytesskrubb bland där förvarade ratade och oregistrerade föremål. Kistan var försedd med en etikett från gränsstationen Charlottenberg och med ett datum samtidigt med en sändning från den norske uppköparen Chr. V. To. Kistan omtalas ej i Tos förteckningar, vilket kan ha berott på ett förbiseende, som sedan givit anledning till att inregistreringen försumrades vid kistans ankomst. Enligt Ambrosianis åsikt skulle kistans bräder och stolpar ha använts av To för emballeringen. Tos samlingar härröra från Telemarken och kistan får här gå under namnet Telemarskistan, fastän härkomsten ej är säker.

Bild 13. Ekbykistan. Detalj av baksidan.

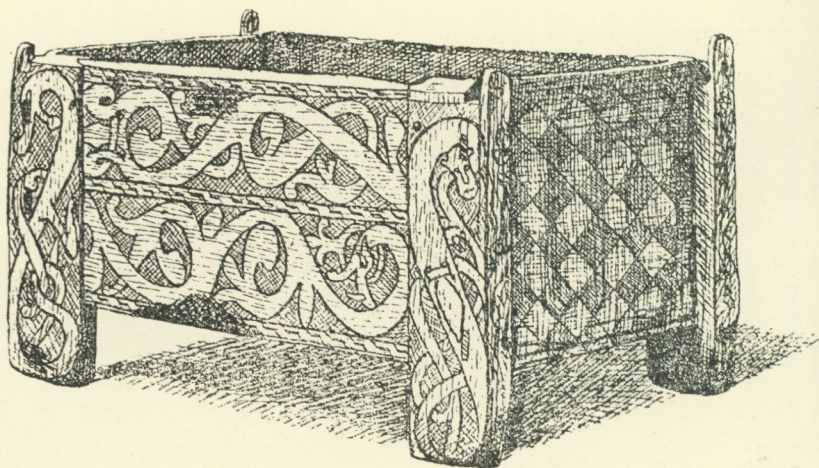

Bild 14. Kista från Edåsa, Västergötland. Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1888, sid. 33. Skara museum.

Bild 15. Kartans ringar markera fyndorterna för de tre västgötakistorna samt — ytterst resp. åt vänster och höger — belägenheten av Skalunda och Hagebyhöga kyrkor.

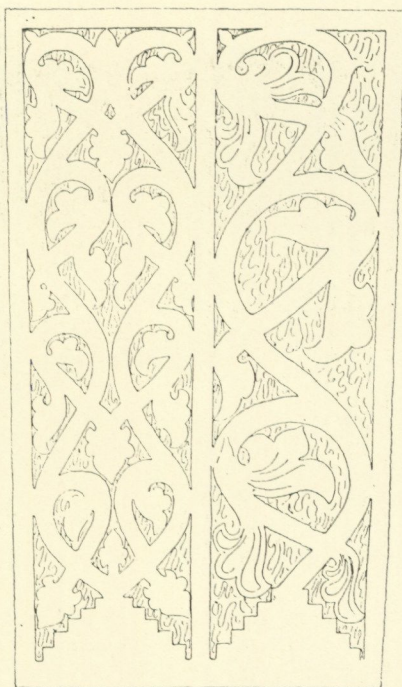

Bild 16. Gravsten från Ledsjö kyrka, Västergötland.
Ernst Fischer, Västergötlands kyrkliga konst.

fått likartade ätteläggjar på senare svenska runstenar. Runstenen i London, huggen av nordmän, har också ett djur, vars svans är mellan benen upplyftad över ryggen på samma sätt som den — i en yngre generation — bäres av lejonet från Norrbo kyrka i Hälsingland, bild 22. Djur med en svans, som över ryggen delar sig i två flikiga blad, se vi också på en grupp småländska dopfuntar, utförda först vid 1100-talets slut men av bygdekonstnärer med vikingatidstraditioner i blodet. Både runstenarnas och dessa dopfuntars fauna består av "fabeldjur". Men hästar hörde till verklighetens värld och kunde ej i längden avbildas med en mot naturen stridande bladsvans. På en dopfunt från Burseryd i Småland, bild 24, har stenhuggaren låtit bladverket bliva fristående träd och hästarna — någon hästkamp kan det icke här vara frågan om! — ha fått sådana svansar som hästar skola ha. Denna dopfunt härrör från 1200-talets senare hälft och den har också en äldre före-

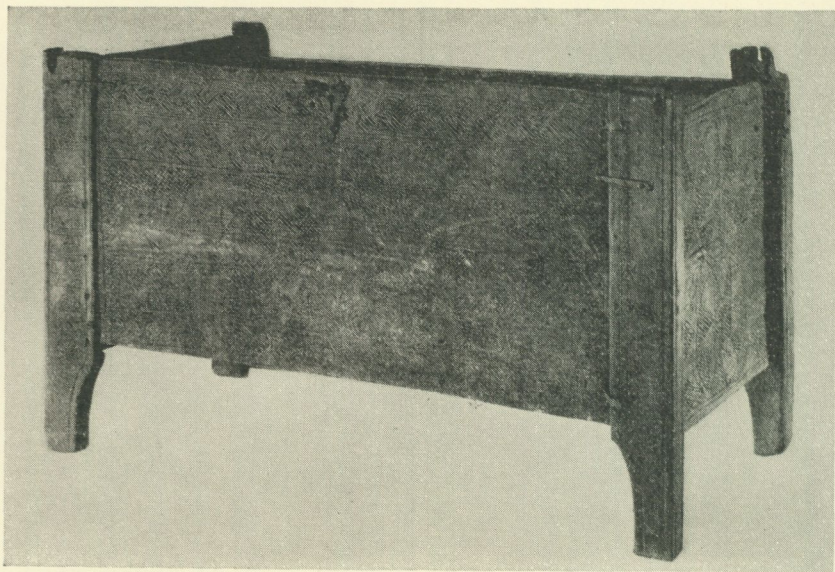

Bild 17. Kista troligen från Telemarken, Norge. Av furu. Främre högra hörnstolpen till största delen nygjord. Bottnen nygjord. Nordiska museet 92,064.

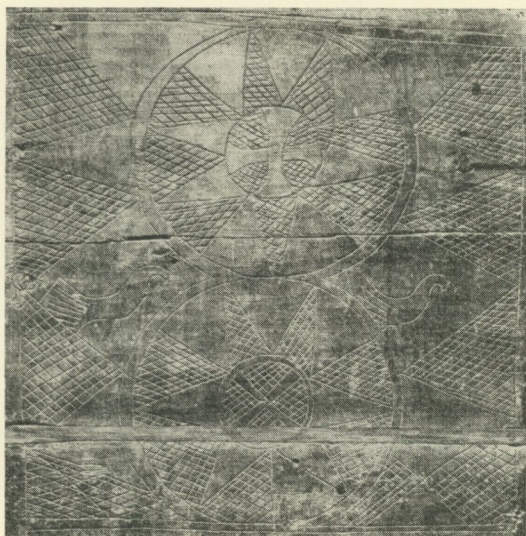

Bild 18. Gaveln av föregående. Orneringen på andra gaveln består av fyra cirkelornament.

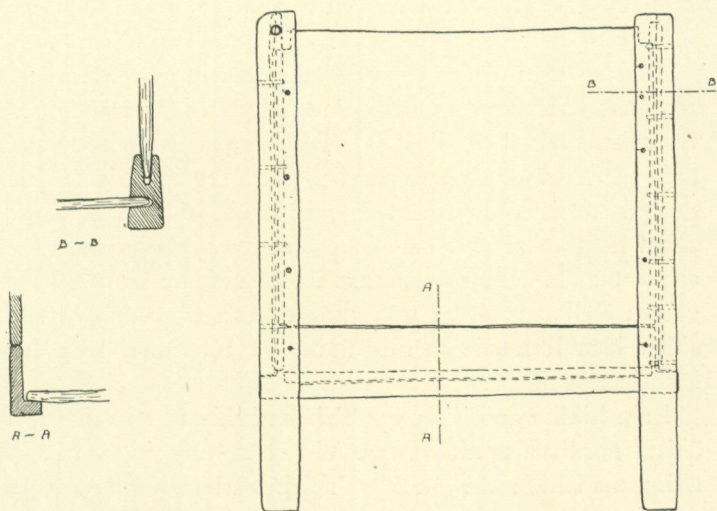
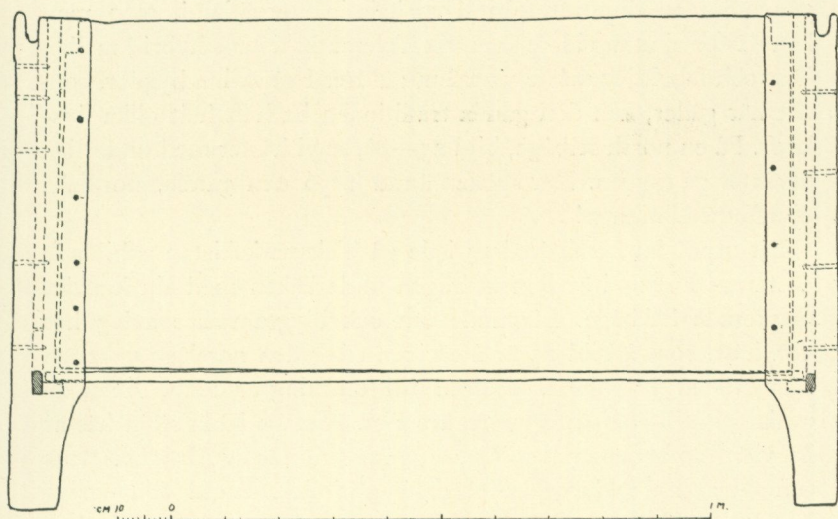

Bild 19—20. Telemarkskistan, framsidan och ena gaveln. Detaljerna visa brädernas notning i hörnstolparna samt hur botten vilar på en fals i gavelbrädan.

gångare i en dopfunt från Svanshals i Östergötland, men man kan därför ej utan vidare säga, att Telemarkskistans hybrid mellan häst och fabeldjur måste vara ännu äldre. I så skilda bygder, som det här gäller, kan den gamla traditionen ha haft helt olika livskraft. På en norsk selbåge, bild 25—26, se vi hästar med underliga utväxter på ryggen. Här spökar ännu 1756 den gamla, nordiska djurframställningen!

Ett utpräglat karaktärsdrag i de på Telemarkskistan avbildade hästarnas anatomi är den utdragna underkäken med sin kraftigt markerade käkbåge. Liknande om ock blygsammare anlag har den häst, som å bild 23 är återgiven efter den norska runstenen från Alstad i Opland, daterad till omkring år 1000. Även de ovala framtill spetsiga ögonen äro lika. Kistans båda stora hästar ha vid frambenen en båglinje, som är ett minne av Alstadshästens och de andra vikingatidsdjurens bogspiraler. Bland den övriga hästflocken finnes en häst med huvudet tecknat en face och därunder en annan med bakåtvänt huvud. Båda ge exempel på djuravbildning av ålderdomlig art. Sättet att teckna ett djur med kroppen i profil och huvudet en face möter ofta i Osebergskonsten men kvarlever ännu under 1300-talet. De fåglar som pryda både framsidan och ena gaveln återfinnas t. ex. på bräder av senromansk karaktär från Hångers stavkyrka i Småland (E. Ekhoﬀ, Svenska stavkyrkor, sid. 145). Teckningen är dock så schematisk, att både äldre och yngre paralleller stå att uppdriva. Ej heller ge de geometriska ornamenten genom sin tidlösa karaktär några säkra hållpunkter för dateringen. Kistans bårder med två i varandra flätade kedjor återfinnas i en kantigare form på den västgötska Gällstadsfunten från 1100-talets senare del. Men å andra sidan leva likartade former ännu på 1600-talet kvar hos uppländska träsnidare.

I sin bildkomposition ger Telemarkskistan en erinran om den äldsta nordiska textilkonsten. Vid en summering synas också de äldre medeltida dragen hos Telemarkskistan tala för en tidig datering. Denna styrkes också av saknaden av de bladrankor, som annars äro en så utpräglad beståndsdel i norsk folkkonst. Yngre än 1200-talet torde kistan inte kunna vara.

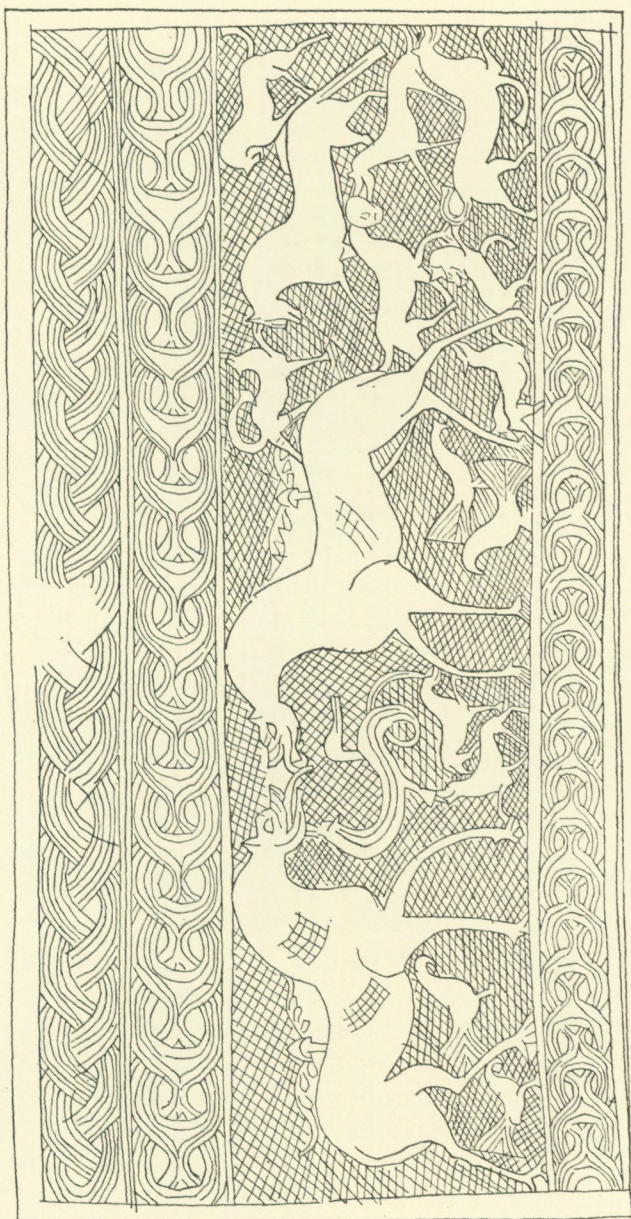

Bild 21. Telemarkskistans framsida. Baksidan är ornerad.

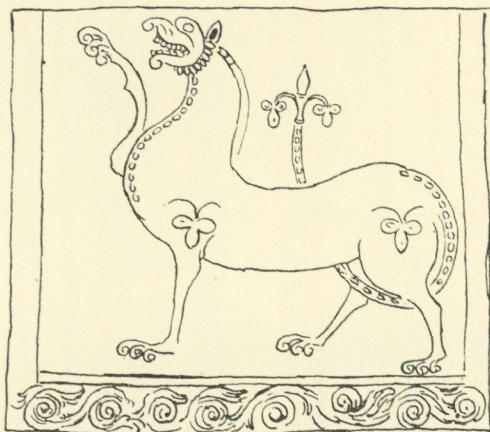

Bild 22. Ornerad bräda från Norrbo kyrka, Hälsingland. Teckning av Brocman 1763. Cornell, Norrlands kyrkliga konst.

I orneringens utförande finnes en överensstämmelse mellan de förut omtalade västgötakistorna och Telemarkskistan. På alla stå figurerna utspårade emot den skrafferade bakgrunden på ett sätt som erinrar om metallkonst eller om den släthuggna relieffornamentiken på vissa runstenar och samtida gravkistor. Den å bild 27—29 återgivna kistan från Heddal i Telemarken visar också, att ett nära samband måste finnas mellan norska och västgötska kistor av här ifrågavarande art. Trappstegspyramiderna återkomma och dessutom består ornamentiken av bladrankor, som visserligen äro yngre och degenererade men ändock visa en påtaglig överensstämmelse med Edåsakistans, jämför bild 14, 28 och 29.

Likheterna mellan vissa norska och västgötska allmogeinventarier äro påtagliga. Sigurd Erixon säger härom, att så snart det gäller företeelser av något högre ålder, finner man, att Västergötland eller åtminstone de västligare delarna av landskapet med en viss konsekvens ansluta sig till de norska huvudbygderna i öster (Instituttet for sammenlignende kulturforskning, A : XV, sid. 239). Norska dopfuntar från senromansk tid ha förvärvats av kyrkor i Västergötland (E. Fischer i Festskrift till J. Bögh). Våra kistor påvisa en ännu äldre kulturell förbindelse mellan Norge och Västergötland, en sak som ger bakgrunden åt de

Bild 23. Detalj av runsten från Alstad, Opland, Norge. Lis Jacobsen i Norske oldfunn VI.

politiska och kyrkliga relationerna mellan de båda områdena vid medeltidens början. Det samband som västgötakistorna ha med landskapets och landets samtida bygdekunst i övrigt visar, att Norge i vissa fall varit den mottagande parten.

På sensommaren 1936 förvärvade Nordiska museet en kista från Bjuråker i Hälsingland. Den hade ursprungligen hört hemma i Per Ers-gården, nr 3 i Änga by, bild 30, men vid laga skiftet 1885 jämte ett par byggnader kommit som arvegods över till Berge by nr 7. Vid en lösöreauktion på denna gård 1931 ansåg ägaren kistan så "stygg", att han ej ville skämma ut sig med att ta den med bland auktionssakerna. Och snarast av en tillfällighet hade kistan undgått att huggas till ved. Dess utseende och konstruktion framgår av bild 31—38. Ornamentiken är utförd i låg relief och teckningen framhäves av en inre konturlinje. Kistans symmetriskt placerade flätor äro i stort sett likartade. Lösa vi upp dem, visa de sig bestå av två delar: en stor bågböjd dubbelhövdad drake, bild 46, och omkring denna ett smalare band i dubbla slyngor. Flätan i nedre högra hörnet är dock annorlunda, den består av två ihophakade djur. På ett av huvudena är ögat kvar, bild 41, och på andra är underkäken fullständig, bild 39, eller mer eller mindre degenererad, bild 40 och 42. Men alla

Bild 24. Dopfunt från Burseryds kyrka, Småland. Beskriven i J. Roosval, Dopfuntar i Statens historiska museum.

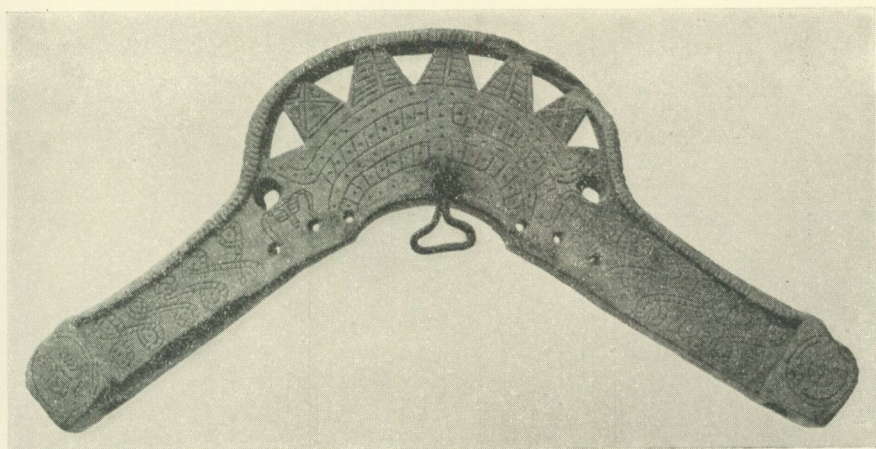

Bild 25—26. Selbåge från Hjortdal, Telemarken, Norge. Daterad 1756. Selbågens ena sida jämte detalj av den andra. Nordiska museet 7,285.

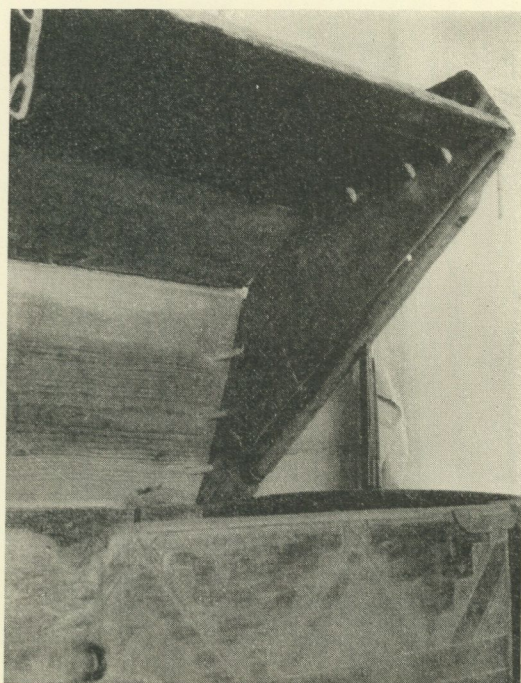

Bild 27. Detalj av kistan från Heddal, Telemarken, Norge, bild 28. Locket har dels varit infalsat i gavelbrädan, dels fastspikat med snedställda tränaglar. Foto Nordiska museet.

huvudena få sin karaktär av den omböjda nedfallande nosfiken, som också genast anger släktskapen med runstenarnas vanliga drakslingor, jämför bild 45. I motsats till dessa är dock Bjuråkerskistans djur försedda med fötter. En bild av en fotförsedd drake finna vi redan inom landskapets egen gräns. Den märklige flöjeln från Söderala prydes nämligen av en drake, bild 43, som med sin spjärnande fot och sitt nedböjda huvud ger förklaringen till uppkomsten av Bjuråkersdjurens egendomliga kroppsställning. På tunnlocket från Lillhärda i Härjedalen har lockets rundning ytterligare böjt drakens huvud och fot tillsammans, bild 47. Den karakteristiska nosfiken går igen här fastän genomdragen av djurets tunga. Lillhärda's lockets nära sammanhang med runstensornamentiken är påtaglig, jämför bild 48.

Söderalaflöjelns drake är icke ensam, utan omkring hans ben

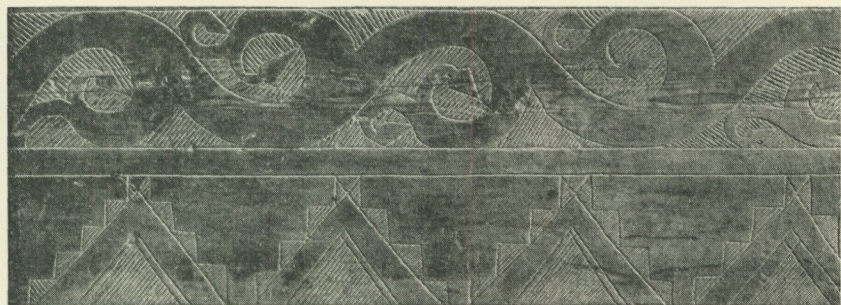
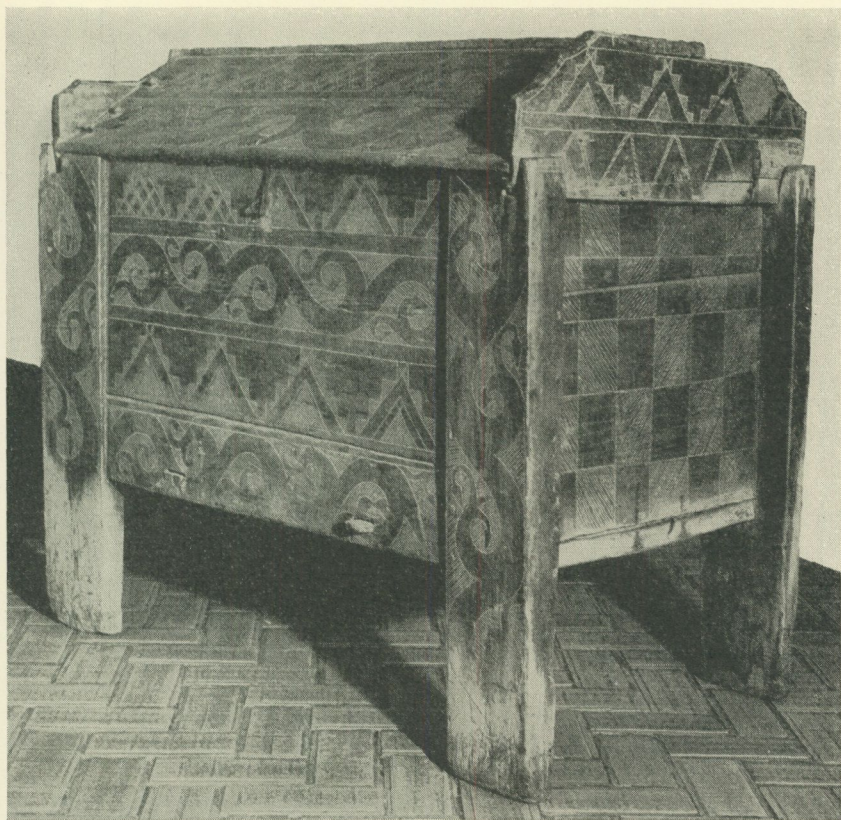

Bild 28—29. Kista, "melbyr", från Heddal, Telemarken, Norge. Universitetets oldsaksamling, Oslo. Kistan har tidigare funnits i Norsk folkemuseum, jämför dess katalog 1914, sid. 37.

Bild 30. Ånga by, Bjuråkers socken, Hälsingland. Mellan de båda gårdarna låg Ånga nr 3, där den här behandlade kistan ursprungligen hört hemma. Foto Nordiska museet 1936.

och bål slingra sig tvenne mindre djur. De stridande djuren äro ett välkänt motiv i vikingatidens konst. Redan Jellingestenens lejon kämpar mot en orm som vrider sig kring sin motståndare i flerdubbla öglor. På samma sätt är det icke ett band utan en orm, som slingrar sig kring Bjuråkerskistans drake. I bildfältet nederst till vänster, bild 37, kunna vi också skönja hur snidaren på olika sätt velat markera vad som är ormens huvud och svans. En sträng symmetri präglar både kistans komposition i dess helhet och de enskilda djurparens hopflätning. Här har djurslingornas rytm bundits av den fasta bandflätning, som framförallt möter på västskandinaviskt område, men som också gåtarna i Fåsåseldhuset i Zorns samlingar i Mora ge ett lysande svenskt prov på (avbildade av Gerda Boëthius i Fataburen 1931).

Det har redan nämnts, att djurflätan i kistans nedre högra hörn skiljer sig från övriga, bild 38. Den kan helt enkelt vara fel-skuren av snidaren, då en dylik oförmedlad hopläggning av två slingor ej hör till stilens raffinerade flätningsteknik. Men kanske har konstnären haft i tankarna en sådan sammanställning av två drakar, som utgör huvudornamentiken på Sundbyhällen från Södermanland, bild 44. Det kan också vara ur ett dylikt par drakar som Bjuråkerskistans dubbelhövdade djur vuxit fram såsom en förenkling.

Bjuråkerskistans närmaste förebilder ha vi funnit i den yngre

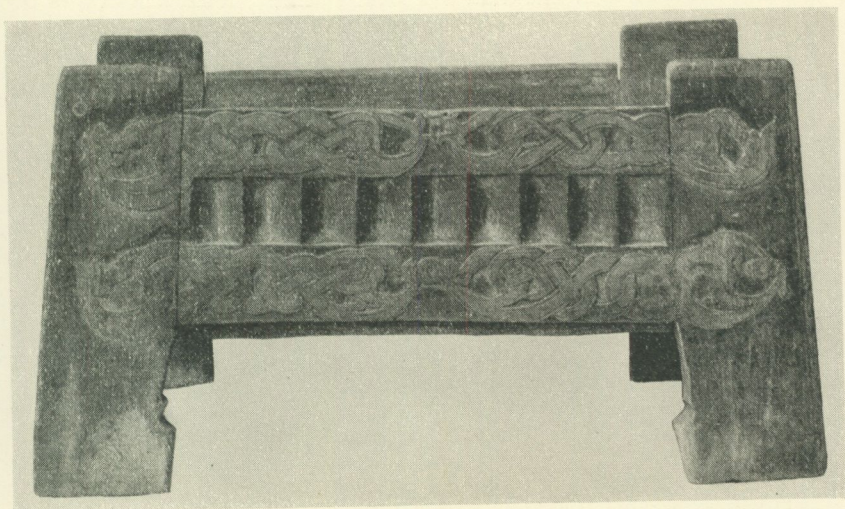

Bild 31. Kista från Änga nr 3, Bjuråkers socken, Hälsingland. Av furu. Endast framsidan är ornerad. Nordiska museet 206,658.

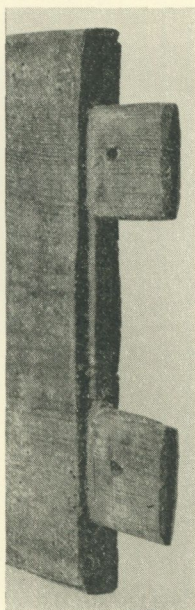
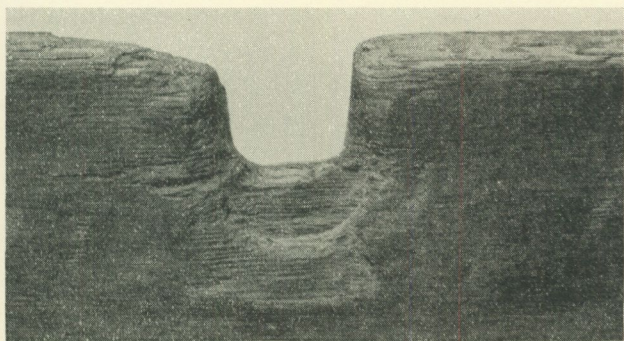

Bild 32—33. Detaljer av föregående. Urtagningen på ena gaveln har spår av nötning på utsidan. Bilden till höger visar baksidans tappar.

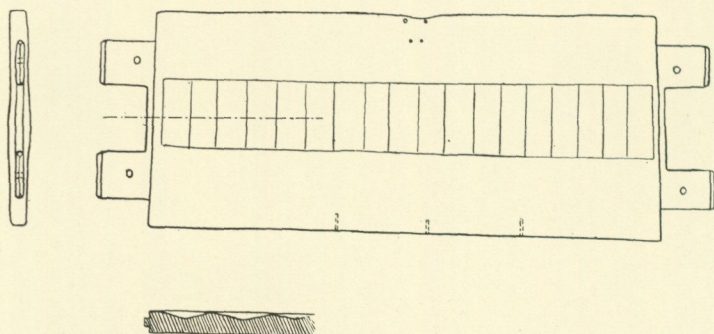

Bild 34. Bjuråkerskistan. Framsidan med sin tappkonstruktion.

vikingatidens, alltså 1000-talets svenska konst. Den praktfulla kyrkbänken från Kungsåra i Västmanland erbjuder genom snidningens art ytterligare jämförelse. Den torde härröra från tiden omkring 1100. Åter uppstår emellertid frågan om var den främre tidsgränsen kan ligga för Bjuråkerskistans tillkomst. Det visar sig, att drakslingorna med en förbluffande envishet ha levat kvar i Hälsinglands allmogekonst. Bjuråkerskistan ger i själva verket nyckeln till den annars oförklarliga dekoren på en hel grupp karakteristiska skrin från landskapet. De fyra djuren å framsidan av kistan bild 49 äro högst degenererade men äro dock igenkännbara ättlingar till drakslingor av Bjuråkerskistans art. De helt meningslösa ornamenten å bild 50 få också sin förklaring som upplöst djurornamentik. En hållpunkt för dateringen av dessa hälsingeskrin ger året 1598 på skrinet bild 51. Man kan icke annat än även här tyda ornamenten som två korsade djur, och denna kista visar alltså hur man avbildade drakdjur ett halvt årtusende efter det att Bjuråkerskistan tidigast kan vara tillkommen. I den långa degenerationsprocess, som ligger här emellan, måste man föra Bjuråkersdrakarna till en tidig del. Om kistan från 1598 har Sigurd Erixon skrivit, att den har "dubbla hjärtinskrivna palmetter erinrande om 1200-talet, men daterade på 1500-talet" (Nordisk kultur, del 27, sid. 367). Den växtornamentik, varom här talas, hör till den nya segrande romanska konsten. Av denna saknas varje spår på Bjuråkerskistan. Den

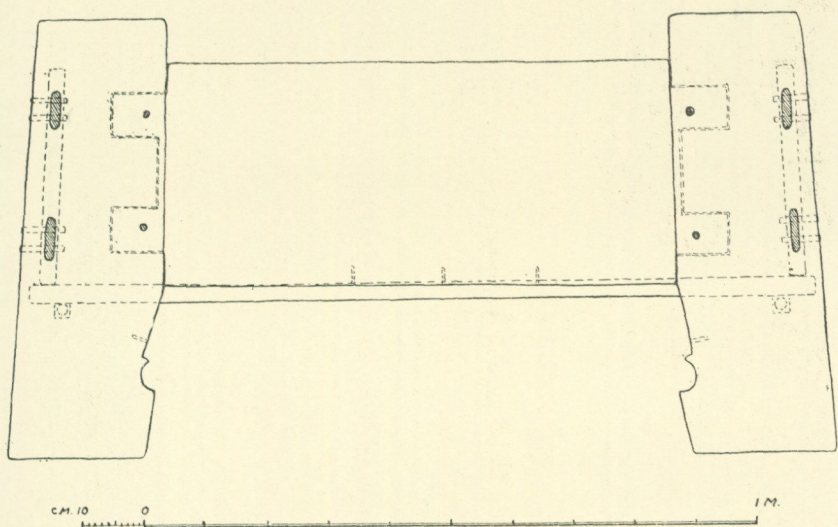

Bild 35—36. Bjuråkerskistan, framsidan och ena gaveln. Borrhålén efter dymplingar i framsidans nederkant och i hörnstolparna visa att nedanför framsidan funnits en bräda som dolt bottenbrädans kant. I förhållande till kistans stabila konstruktion i övrigt har brädans fastnagling varit mycket bräcklig.

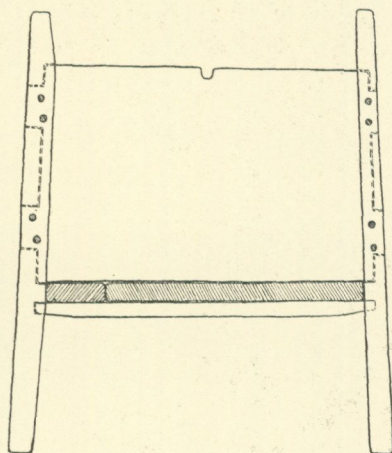

Bild 37. Bjuråkerskistan. Framsidans vänstra del.

Bild 38. Bjuråkerskistan. Framsidans högra del.

har dock tidigt tagits upp i landskapets folkkonst. Så kan ur-bilden till skrinet, bild 52, där bladverk växa fram både ur djurets mun och svans, ej vara yngre än 1200-talet. Och redan lejonet från Norrbo, bild 22, har kraftigt smittats av den nya stilen. Bjuråkerskistans rena djurornamentik kan näppeligen ha hållit sig så fri från det nya och visat så mycket av levande samband med det gamla, om den skulle ha varit tillkommen efter 1100-talets, brytningsseklets, utgång.

Ekbykistan, Telemarskistan och Bjuråkerskistan ha i stort sett en likartad konstruktion, jämför bild 4—5, 19—20, 34—36.¹ Den sistnämnda har dock haft ett lock av annan art. På alla här förut omtalade kistor har locket varit vridbart på ledtappar i de bakre hörnstolparna och har med sina gavlar gått ned i urtagningar på framsidan. Konstruktionen har på denna punkt varit mycket svag, och det är därför också ovanligt, att den norska kistan, bild 28, har locket kvar. En detaljbild visar konstruktionen, bild 27, och västgötakistornas lock torde ha sett ut på samma sätt. Heddalskistans lock har en frapperande likhet med locket bl. a. på ungerska kistor, bild 54, en överensstämmelse som särskilt torde komma att uppmärksammas i en förnyad undersökning av hur och när dessa kistor kommit till Norden. På Bjuråkerskistan skjuta alla hörnstolparna upp i samma höjd ovanför sidorna och sakna varje fäste för ett ledat lock. Denna konstruktion måste vara mera ursprunglig och återfinnes redan i Osebergsskeppets sängar. Ullkorgen från Rättvik representerar en hel grupp av förvaringsmöbler av denna typ. I Norge finnas såll med en likartad konstruktion. Fyra uppstående hörnstolpar har även den 1734 daterade, ofta avbildade sängen av medeltidskaraktär i Nordiska museets Skåneavdelning. En rad enkla norska kistor höra också hit, bild 53. De ha varit täckta med ett lock, som

¹ De tidigare kända kistornas konstruktion har behandlats av Sune Ambrosiani i den förutnämnda uppsatsen i Fataburen 1909 samt beröres kortfattat även av Sigurd Erixon i Möbler och heminredning (del 2, sid. LIV o. följ.) och av William Karlson i Studier i Sveriges medeltida möbelkonst (sid. 61 o. följ., 91 o. följ.). Om kisttypens utbredning lämnar Arthur Haberlandt uppgifter i Buschans Ill. Völkerkunde (del 2, sid. 494 o. följ.). Möbelgruppen förtjänar att tagas upp till förnyat studium i hela sitt europeiska sammanhang.

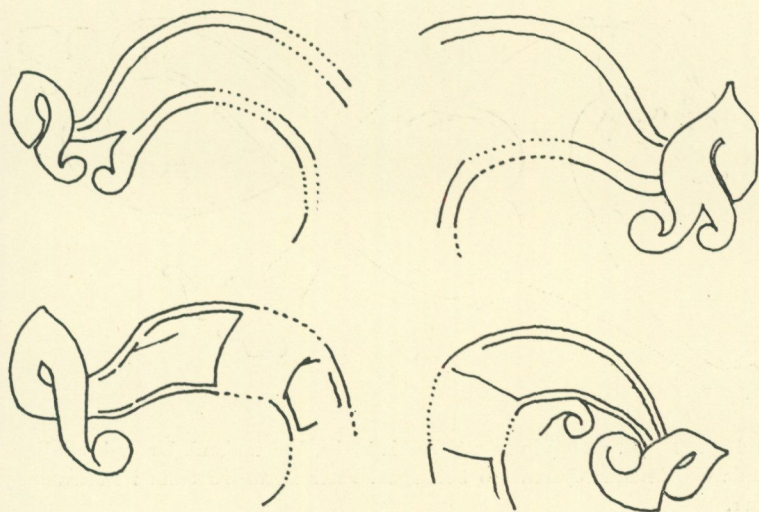

Bild 39—42. Djurhuvud från Bjuråkerskistan.

delvis varit fastnaglat i gavlar och baksida, men framtill bestått av en lyftbar lös bräda. Denna har genom avfasning och fasta överskjutande slåar även kunnat låsas. Bjuråkerskistans kanter sakna dock varje spår av att någon del av locket har varit fast. I mitten på gavlarnas överkanter finnas små urtagningar, i vilka tappar i locket kunna ha ledats. Ena gavelns utsida bär här spår av nötning som efter ett tapphuvud, bild 32. På framsidan har funnits en senare anbragt låsanordning. I stället för av ett lock kan kistans innehåll ursprungligen ha skylts med ett täcke.

Bjuråkerskistan har en mellanrad av sicksackformigt gjorda inskärningar, som med sin tyngd och monotona upprepning utgör en raffinerad kontrast till de omgivande djurslingornas akrobatik. Överhuvudtaget är denna komposition en viktig faktor i kistans säregna skönhetsverkan. Någon motsvarighet har ej påträffats, men en viss erinran ge dock norska och isländska skäppor med sina mellanrader av intappade pinnar. På Bjuråkerskistans inskärningar synas nu uppdragna svarta linjer ytterligare framhäva de koncentriska årsringar, som framträda genom

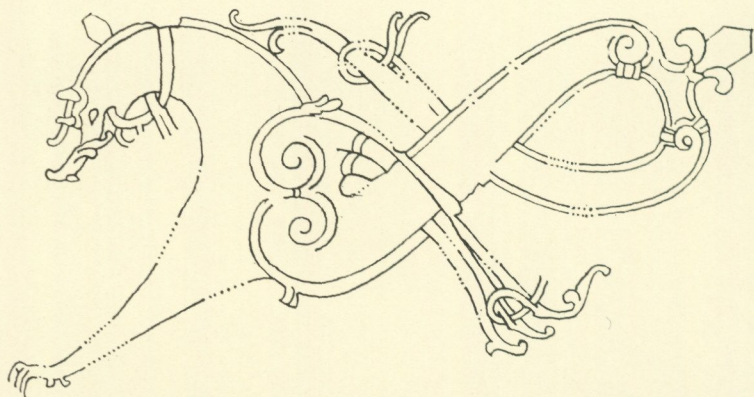

Bild 43. Draken på flöjeln från Söderala kyrka, Hälsingland. De omkringslingrande och bitande djuren äro borttagna. Efter Bernhard Salin i Fornvännen 1921.

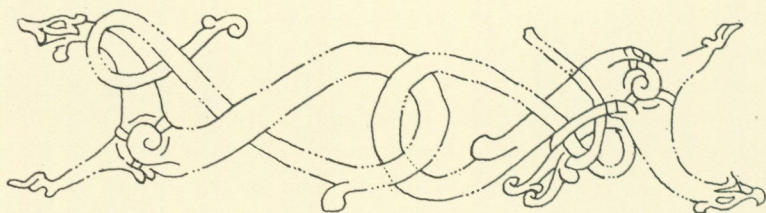

Bild 44. Drakarna på gravhällen från Sundby kyrka, Södermanland. Övrig ornamentik borttagen. Efter Södermanlands runinskrifter II, pl. 54.

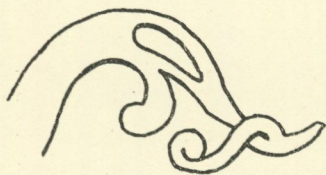

Bild 45. Djurhuvud från runsten från Tyresta, Österhaninge socken, Södermanland. Efter Södermanlands runinskrifter III, pl. 133.

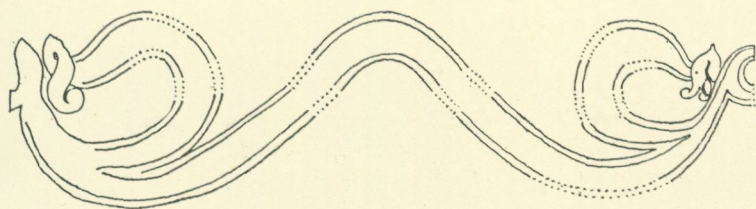

Bild 46. En av drakarna på Bjuråkerskistan.

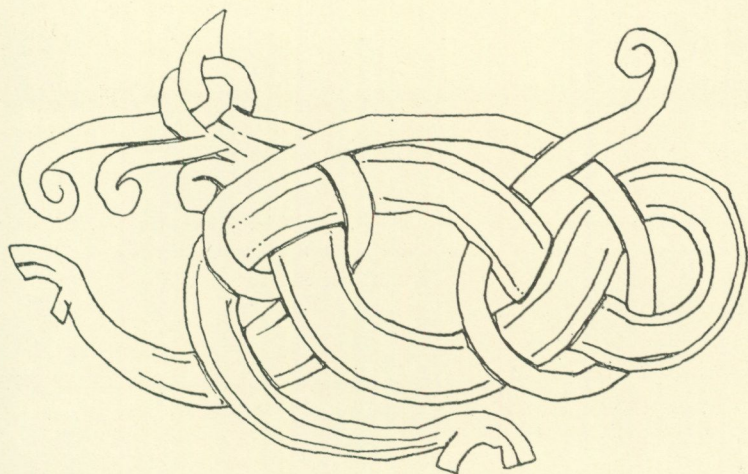

Bild 47. Ena draken på locket från Lillhårdals socken, Härjedalen. Nordiska museet 100,050.

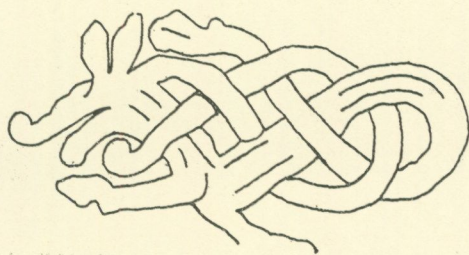

Bild 48. Drake på stenfragment i Jäders kyrka, Södermanland. Efter Södermanlands runinskrifter II, pl. 47, jämför III, pl. 123.

Bild 49. Skrin från Arbrå socken, Hälsingland. Nordiska museet 27,935. Ett skrin med liknande ornering från Delsbo avbildas av Bror Hillgren i En bok om Delsbo II, sid. 26 (ett annat där återgivet skrin är detsamma som bild 50).

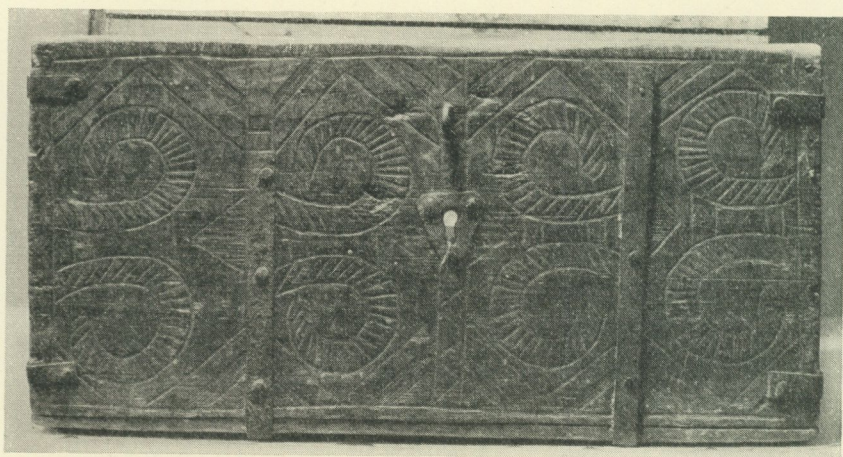

Bild 50. Skrin från Delsbo socken, Hälsingland. Nordiska museet 155,213.

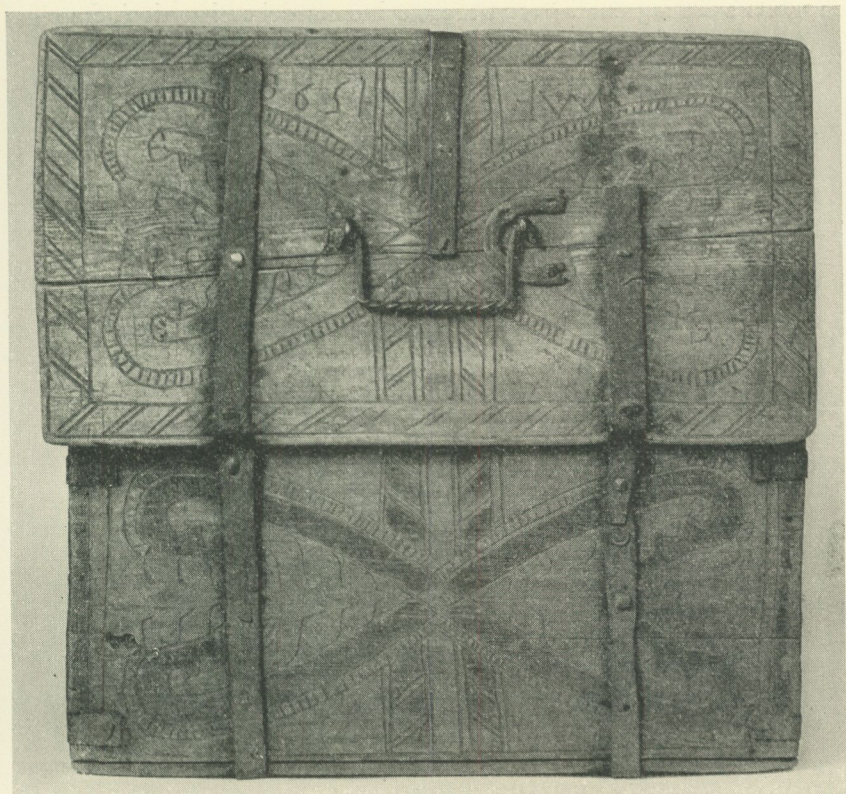

Bild 51. Skrin från Ljusdals socken, Hälsingland. Daterat 1598. Hälsinglands museum i Hudiksvall.

Bild 52. Detalj av skrin från Ovanåkers socken, Hälsingland. Nordiska museet 111,448.

träets skärning snett över fibrerna. Denna dekor har dock framkommit helt oavsiktligt. Med undantag av djurslingorna har kistans framsida varit överdragen av en nu svartaktig färg,¹ som sedan undgått att nötas bort där träets fibrer tvärskurits. Årsringarnas mjukare sommarpartier ha haft förmåga att suga upp och behålla färgen längre än de hårda vinterringarna. Slingornas inre linje har också varit markerad med svart.

Vi ha nu sett hur på nordiskt område bevarats en grupp kistor, som icke blott i sin dekor ha ett utpräglat vikingatidskynne, utan vilkas verkliga ålder visar sig gå ned till en mycket tidig del av medeltiden. Härigenom intaga de en särställning bland nordiska bondemöbler, av vilka i övrigt ting från medeltiden äro ytterst lätträknade. Att just kistor blivit bevarade är dock ingen tillfällighet. Ännu i sen tid har bondehemmens inredning till stor del varit väggfast. Därför har den också, hur påkostad den än kunde vara, varit dömd att förintas vid husens ombyggnad. En kista däremot gick lätt att flytta från ett gammalt hem till ett nytt, och även om den kasserades för sin ursprungliga funktion, kunde den komma till nytta för enklare förvaringsändamål. Edåsakistan har varit rotekista, Mysslingelåren nyttjades för kalk, Ekby- och Bjuråkerskistorna voro sädeslårar under sista delen av sin tillvaro i bygden. Att Bjuråkerskistan även brukats till förvaring av mjöl framgår av de rikliga rester av kornmjöl som påträffats i dess tapphål. En kista från Halland i stolpkonstruktion men av enklare och yngre art än andra här omtalade kistor har använts som mjöllår, och enligt Sigurd Erixon äro sådana mjöllårar icke så ovanliga i södra och sydvästra Sverige. Från Norge omtalas att "kornbingar" av liknande art "treffes ikke saa sjelden" (Meyer, *Fortidskunst i Telemarken*: Mo, fig. 47, sid. 33). De norska kistorna av detta slag ha också använts som mjöllårar. I Rumänien äro kistor av denna art ännu i användning bl. a. som klädeskistor (Peasant art in Roumania, sid. 19 o. följ.). De äro liksom i Ungern rikt målade och utgöra praktpjäser i hemmens inredning. Även i vårt land äro hos allmogen alltjämt kistor i bruk för förvaring av

¹ Betecknad i ett av Statens provningsanstalt avgivet utförligt utlåtande som "hartsfernis, möjligen försatt med något färgämne".

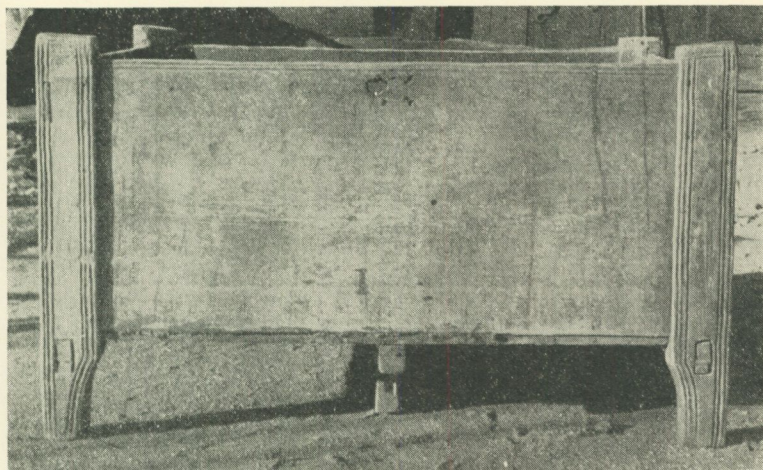

Bild 53. Mjöllår från Valle, Sätisdalen, Norge. Norsk folkemuseum.
Foto Nordiska museet.

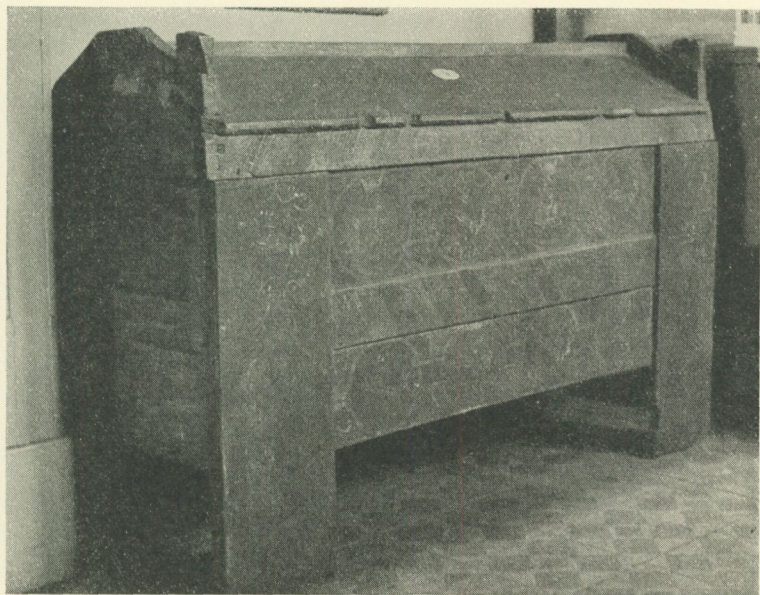

Bild 54. Kista från Ungern. Målad ornamentik. Ungerska nationalmuseets
etnografiska avdelning, Budapest. Foto Nordiska museet.

klädespersedlar och textilier. Samma användning motiverar den praktfulla utsmyckning som kommit de här omtalade kistorna till del. En äldre forskning har haft en viss tendens, att ensidigt betrakta bevarade medeltida möbler som kyrkinventarier. Våra här behandlade kistor jäva en sådan uppfattning. Dessa kistor ha haft sin bestämda uppgift att fylla i allmogens möbelbestånd, och deras direkta efterföljare ha ännu i sen tid varit i användning i bondehemmen. Ornamentiken har förkristna traditioner och om Bjuråkerskistan har här visats, att dess drakslingor ännu efter många århundraden satt spår i bygdens folkkonst.

Både i sten och metall är 1000-talets svenska konst dokumenterad som en egenartad, nationell skapelse (se t. ex. härom Sune Lindqvist i *Nordisk kultur*, del 27). Redan utan bevarat material kunde man dock antaga, att träskärarkonsten här liksom i Norge varit det breda underlaget, där både gamla traditioner kvarlevat och där modenyheter tagits upp och nationellt omformats. Lillhärdaalocket, Kungsårabänken och de snidade byggnadsdelarna från övre Dalarnas bondehus och Mellansveriges kyrkor äro sparsamma men påtagliga vittnesbörd om att en praktfull träskärarkonst verkligen också funnits i vårt land. Västgöta-kistorna och kistan från Bjuråker vittna ytterligare om att denna konst ej varit av exklusiv natur utan också kommit bondens bohag till godo. Kistorna ge även prov på nyanserna i tidens i många hänseenden annars så enhetliga konst. I stark kontrast till Ekbykistans bladrankor står Bjuråkerskistans oblandade djuornamentik. Västgötaalätten låg öppen för modenyheter söder- och västerifrån, under det att träsnidarna i hälsingeskogarnas skydd länge än kunde låta kniven gå i drakslingornas vanda former. Gemensamt äro dessa kistor uttryck för en konstnärlig levnadsstandard, till vilken resurserna måste ha skapats av en blomstrande högkonjunktur under 1000-talet. Sedan sluta vikingatågen och de vittomspännande handelsförbindelserna, landsbygdens välstånd dalar nedåt, kristendomen kommer, och de krafter som stå till buds dragas alltmer från det individuella till det gemensamma, från den egna bostaden till gudshuset.